HET

BISSCHOPPELIJK MUSEUM

TE HAARLEM,

DOOR

J. J. GRAAF, Deken en Pastoor.

Overgedrukt uit de Katholieke Illustratie.

1893.

MAATSCHAPPIJ DE KATHOLIEKE ILLUSTRATIE,
's-HERTOGENBOSCH.

HET BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM,

DOOR

J. J. GRAAF, Deken en Pastoor.

Wat men van onze eeuw ook kwaads moge zeggen: niemand zal kunnen volhouden, dat het haar hapert aan zin voor geschiedenis en oudheidkunde. Nu zijn er wel pessimisten, die vermeenen: och ja, men kan wel zien, dat de wereld op haar ouden dag komt, want zij gelijkt met al hare „oudheid en geschiedenis" wonderwel op den grijsaard, bij wien de herinneringen aan de jeugd en het verledene, en vooral zijne drukte om er van te vertellen, naar gelijke evenredigheid toenemen als zijn vermogen afneemt om voor het tegenwoordige te arbeiden. Maar, al mocht van dit alles nu ook veel waar wezen: dan kan men het toch maar prijzen, dat de oude man wezenlijk zijn best doet om onderhoudend en gezellig te vertellen; want hoort en ziet maar eens, hoe tegenwoordig de oude geschiedenis op levendige en „pakkende" wijze geschreven wordt, en, met geestige illustratiën opgeluisterd, voor jong en oud tastbaar wordt gemaakt. En wat de oudheid betreft: men kan zich tegenwoordig, dank aan de zorgvuldige studiën over stijl van gebouwen en meubelen, over dracht en mode van kostumen, volkomen in den geest terugverplaatsen naar de dagen van olim. Wat zeg ik: in den geest? Neen, men kan bij levenden lijve plaats nemen in zalen en kamers, die er uitzien, alsof vader Vondel ze zoo even verlaten heeft, of waarin vicaris Van Bylevelt zich op zijn gemak zou gevoelen. Ja, nog sterker; we kunnen van dezen zomer in oud-Amsterdam wandelen alsof we een 250 of 300 jaar jonger waren. Moest men vroeger, om zich in oude dagen terug te plaatsen, de oogen sluiten; thans heeft men ze maar wijd open te doen, en men leeft met zijne betovergrootouders mede, dat het een lust is.

Zoo heeft dan de beoefening van geschiedenis en oudheid haast het onmogelijke verricht om de kennis van het voorgeslacht met alle middelen te verbreiden. En het spreekt van zelf, dat, als geschiedenis en kunst in het algemeen bij die studiën belang hebben, dat belang nog veel grooter mag worden geacht, wanneer het de geschiedenis en oudheid betreft van ons aller geliefde moeder: de H. katholieke Kerk met hare kunst.

Geen wonder dus dat „Het katholieke Nederland," toen het Ao. 1886 God loofde en dankte voor den steeds toenemenden bloei, „waarmede het katholieke leven zich sedert de herstelling der bisschoppelijke hiërarchie ontwikkeld" had, toen het de geschiedenis dezer ontwikkeling als eene dankbare hulde aan Leo XIII mocht aanbieden in het gouden jubeljaar van zijn H. Priesterschap: — dat het toen, onder niet minder dan 15 genootschappen en instellingen tot bevordering van wetenschap en kunst, ook plaats kon geven aan het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht en het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.

Bisschoppelijke museums alzoo eene uiting van den bloei des katholieken levens. Ja, en toch — deze of gene lezer zal misschien vreemd opzien — de katholieke middeleeuwen hebben geen museums gekend, zelfs geen bisschoppelijke; althans de geschiedenis schijnt er niets van te weten. En toch waren er wèl museums geweest in de klassieke oudheid. „Te Rome behoorden verzamelingen van beelden, schilderijen, gesneden steenen en kostbaar vaatwerk, sedert de laatste eeuw vóór Christus tot het gewone ameublement van de paleizen der grooten. De zoogenaamde Villa der Pisonen, die te Herculanum opgegraven is, geeft een aanschouwelijk beeld van zulk een museum. Het bezat een rijken schat van werken in brons en marmer, die zich thans in het *Museo nazionale* te Napels bevinden. In de bibliotheken placht men de busten van geleerden in rijen te plaatsen. De museums van den nieuweren tijd beginnen in Italië. De eerste groote kunstgalerij, waarin beelden en busten verzameld waren, en die vooral aan gesneden steenen rijk was, werd door Lorenzo de' Medici († 1498) te Firenze aangelegd. Toch werden eerst in de 18de eeuw deze particuliere galerijen vervangen door openbare inrichtingen, welke de Staat in beheer nam of als nieuw stichtte; welk voorbeeld dan weer door steden of rijke particulieren werd nagevolgd." 1) — Museums van katholieke of christelijke kunst zijn pas in onze eeuw ontstaan. Bovenaan staat daaronder het Museum van Lateranen, door Z.H. Pius IX ingericht voor de opgravingen uit de Romeinsche katakomben der eerste christelijke eeuwen.

Vindt iemand soms, dat de christelijke kunst in deze zaak tamelijk achteraan komt, dan heeft hij volkomen gelijk. Maar hij zal, bij eenig nadenken, spoedig de reden vinden. Deze staat in het nauwste verband met het feit zelf, dat de katholieke middeleeuwen geen museums gekend hebben. En waarom kenden zij die niet? Wijl ze die eigenlijk al in overvloed hadden: immers kunst hadden ze allerwegen, maar bovenal in kerken, kloosters en gestichten. „De kunst is Roomsch", zeggen we nog altijd zeer terecht. „Het moet ons niet verwonderen, zegt Pater Weisz, O. Pr. 1), dat wij in die tijden en onder die geslachten, welke zoo levendig van den kerkelijken geest doordrongen waren, juist den zin voor kunst op merkwaardige wijze ingeworteld vinden als algemeen eigendom onder alle standen...." Dat kwam doordien „er toen gelijk nu nog, eene groote vereeniging bestond met algemeen bekende statuten, met kosteloozen toegang voor allen, en met het klaar uitgesproken doel om echte, ware beschaving overal heen te verbreiden. Dat was de Kerk. Elke van hare tempels was zulk eene vormschool in de ruimste beteekenis. We kunnen waarlijk ons tegenwoordig niet verbeelden, welken invloed de Kerk toenmaals uitoefende. Wat zou zij ook heden ten dage nog vermogen met de luttele penningen, die haar na zoovelerlei berooving zijn overgebleven!.... Toentertijd echter stonden die kunstschatten, (ons nog uit de plundering overgebleven) en duizende bovendien die stukgeslagen, versmolten en verbrand zijn, open en bloot voor de oogen des volks in de kerken. De Kerk ontwierp ze; het volk gaf er met vreugde geld voor uit. Dagelijks kon het die met stichting aanschouwen en op zijn gemak bestudeeren. Het vormde daarnaar zijn smaak en leerde ze navolgen. Menige kerk alleen bevatte meer kunstwerken, en wat nog wat anders is, meer voorbeelden voor het volk, dan tegenwoordig menig museum. Men denke slechts aan de drie heerlijke kerken van Neurenberg. 2) En daar stond dat alles ten dienste... van slotenmaker en schrijnwerker, van wever, kunstdraaier en metselaar, van schoolkinderen, moeders en onderwijzers en zoo van heel het volk, en zoo weder van de ware kunst, die uit het volk gegroeid was en met het volk meegroeide."

„Zoo is gemakkelijk verklaard, hoe het kwam, dat in de middeleeuwen de smaak voor kunst zoo algemeen verbreid was. Als we tegenwoordig onze woningen eens terdege beschouwen, en onze wandversieringen en ons huisraad en de bouwdeelen van onze huizen, moeten

1) Brockhaus' Conversations-Lexikon. 14 Aufl. in voce Museum.

1) »Apologie des Christenthums", Freiburg im Br. (1884) III, 896.

2) En wie van ons niet naar Beieren kan reizen, zou een kijkje kunnen gaan nemen te Calcar en te Xanten, even over de grenzen. G.

wij versteld staan over het puikje van proza en smakeloosheid, dat er in gevonden wordt. Wat meubelen betreft, is alles even plat en vierkant of op zijn hoogst, als het deftig zal wezen, bochtig en gedraaid naar de slechtste modellen van rococostijl; het lijstwerk ook al

HET BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM.

even recht en vlak; drinkglazen: zonder eenigen vorm; kannen en vaatwerk: al mooi genoeg als het maar bruikbaar is; meer eischt heel onze kunstmaak niet. Och, och, hoezeer moeten we ons schamen voor het volk der middeleeuwen."

„Toen had al het keukengerei, al het aardewerk, elke kruik eenen min of meer kunstigen

vorm of versiering. Balken, zolderingen, houten beschotten, vensterramen vinden we naar stijl behandeld; en zij verleenen, door eenvoudige en smaakvolle afkanting, poëtische spelingen van licht en schaduw. Schouw- en deurversiering, beslag- en slotwerk, grendels en gespen, koffers, kasten en bedden, windvanen en wat al niet meer, het is alles zoo sierlijk en zoo practisch dat het een lust is het te bestudeeren. Met wat smaak, eenvoud en kracht zijn de oude wapens, zegels, vanen en wapenrus tingen behandeld! Deze fijnheid en nauwkeurigheid, zoo vol karakter, is thans, helaas, onherstelbaar verloren geraakt. En dezelfde gedachte komt in ons op als we de émails, de glasschilderingen en het drijfwerk van den ouden tijd beschouwen. Elk boek van beteekenis moest zijn versiering en beschildering hebben en een band of omslag naar den eisch; elk huis of huisje zijne heiligenbeelden of schilderwerk. Te Weenen was in de vijftiende eeuw elk huis beschilderd 1). Op het platteland in Beieren en Tirol wordt dat alles nog gevonden 2). Men denke er aan, dat het juist de armen, de „kleine luyden" zijn, uit wier huizen de liefhebbers van antiquiteiten den schoonsten buit maken voor hunne verzamelingen 3). Eer het weer zóó ver komt dat de mindere standen zooveel smaak toonen, zal er nog heel wat moeite gedaan moeten worden. Wel heeft men sinds eenigen tijd door nijverheidsvereenigingen, tentoonstellingen, verzamelingen, industriescholen, weer belangrijken vooruitgang trachten te verkrijgen in de vorming van den smaak des publieks. Maar nog ver zijn wij van het doel af, hetwelk toen reeds, en wel zonder genoemde middelen, bereikt was louter door den invloed der kerkelijke kunst!"

Aan deze ontboezeming van den geleerden Dominicaan moet echter worden toegevoegd dat zijne uitdrukking: „*louter* door den invloed der kerkelijke kunst," niet zoo absoluut verstaan moet worden als het daar gezegd schijnt. Immers hij zelf is, op andere plaatsen van zijn werk, de eerste om den invloed te erkennen en te loven, welke door ambachtsgilden, stads- en landsregeeringen op de kunst en den smaak des volks uitgeoefend werd.

Museums dan behoefde het volk (hieronder ook de middelklasse te rekenen) eigenlijk niet, want het vond kunstwerk allerwegen en het meest in zijne kerken. Men vergete ook niet, wat nauw verband er toen was tusschen Kerk en Staat, gewijd en profaan, kerkelijk en burgerlijk. En waren het niet de Benedictijnermonniken geweest, die tegelijk met de christelijke leer ook burgerlijke beschaving en kunstoefening gebracht hadden aan Europa? „De regel, op welken de kloosters in Duitschland, en over het algemeen van het westen, gegrondvest waren, de regel van den H. Benedictus had den monniken behalve de oefeningen van godsvrucht ook de vlijt der handen aanbevolen; en zij volgden eeuwenlang dat bevel op. Daarom neemt heel de geschiedenis der kunst, tot ver in de middeleeuwen, haren oorsprong uit de geschiedenis der kloosters, en langen tijd zijn de namen en de werken, die zij te noemen heeft, louter namen van monniken, handenarbeid van monniken, en behooren zij in de kloosters te huis, zooals in de 9de eeuw Fulda, in de 9de en 10de eeuwen St.Gallen, in de 11de en 12de Tegernsee 1). Schilder en monnik was één begrip. Zoo schreef Sebastiaan Brunner, 2) en men kan er zijn boek op nalezen om de bewijzen te aanschouwen.

Maar die machtige invloed, dien de Kerk, ook in de latere middeleeuwen nog, uitoefende, ging vooral in noordwestelijk Europa door de hervorming verloren. Daar kwam bij, dat door den invloed van humanisme en renaissance, de kunst gaandeweg meer beschouwd en behandeld begon te worden als eene *weelde*, die alleen voor vorsten en hoogere standen geschikt mocht worden gerekend. En wat er nog aan traditiën van kunstvlijt en kunstzin onder het volk was blijven leven kreeg den genadeslag in den Franschen tijd, door de opheffing der gilden. Van nu af waren de kunstenaars, en vooral bij handwerk en nijverheid, de kunstoefening zelve aan zich zelf alleen overgelaten, zonder steun of goede leiding, zoodat de gevolgen allerbedroevendst waren.

Toch bleef bij enkele vakken van het handwerk, die meer uitsluitend op en voor het platteland beoefend werden, zooals scheepsbouw en wagenmakerij, nog gemakkelijker eene zekere traditie aan den werkwinkel bewaard. Mij dunkt dat dit in de behandeling van timmerwerk en sieraad nog wel aan beurtschepen en schuiten te herkennen is. Vooral heeft mij de overeenkomst getroffen, die er in vele opzichten bestaat tus-

---

1) Thans hebben wij huisschilders, en toch maar geverfde huizen G.

2) Ook bij ons nog eenigszins, althans wat huisraad en gereedschap aangaat, op afgelegene plaatsen. Men denke bijv. aan de Marker binnenhuizen. G.

3) Heeft niet het grootste gedeelte van het oud-Delftsch aardewerk voorheen behoord tot het huisraad van den gewonen burgerman? G.

1) En hier te lande de abdij van Egmond. G.

2) Die Kunstgenossen der Klosterzelle. Wien 1865, S. II.

schen onze gothieke kerkmeubelen en (raad eens, lezer) de nu al ouderwetsche „speelwagens" en disselboomwagens onzer landlieden, namelijk in samenstelling en paneelwerk, in afkanting en versiering der bouwdeelen, ja soms in polychromie.

VOORPORTAAL VAN HET MUSEUM MET HET PORTRET VAN BISSCHOP GODFRIED VAN MIERLO.

Het zal daarom geen al te stoute bewering moeten heeten, dat er onder het opzicht van smaak en kunstzin, onder het volk, en zelfs bij het beschaafd publiek in het algemeen, geen akeliger en onvruchtbaarder tijd geweest is dan de eerste helft onzer eeuw.

Maar, gelukkig, de fout werd ingezien; en de laatste helft dezer eeuw heeft de verdienste,

dat zij met loffelijken ijver tracht in te halen wat zij ten achter was geraakt. En in deze beweging komt de Kerk met hare kunst waarlijk niet achteraan. Integendeel. Het zou wel een dankbaar onderwerp ter behandeling zijn, na te gaan, welk een groot aandeel de beoefening der kerkelijke kunst in ons vaderland gehad heeft op den vooruitgang der kunst in het algemeen, wel niet op de zoogenaamde „hooge kunst" der jaarlijksche „salons" van schilder- en beeldhouwwerken, maar veeleer op die kunst, welke het dagelijksch leven raakt des volks, in woningen, meubelen, sieraden en voorwerpen van gemak en weelde. Verscheidene jaren voordat Jhr. Mr. Victor de Stuers, in zijn „Holland op zijn smalst" de ontboezeming schreef (1873), die gelijk men gezegd heeft, „zeker meer dan eenig geschrift, de gemoederen in Nederland omtrent het verval van onze monumenten en van onze kunst wakker schudde,"1) reeds in 1858, ontving 's-Hertogenbosch van haren kerkvoogd haar college tot restauratie van de buitenzijde der kathedraal van St. Jan, en in 1862 Roermond het hare, dat werkzaam zou zijn aan de restauratie en voltooiing van O. L. Vrouwe Munsterkerk. Onnoodig, hier van onze bouwmeesters en kunstenaars namen te noemen die op aller lippen zijn. Maar alleen het feit, dat, toen deze kunstenaars voor onze vaderlandsche kunst het heil zochten in aansluiting aan de kunsttraditiën, die sedert renaissance, reformatie en revolutie verlaten waren, en toen zij daarom ook bij profane werken die oudere vormen gingen gebruiken, dat toen sommigen in den lande met belachelijk misbaar waarschuwingen lieten hooren tegen kloosterstijl enz.: dat feit alleen verraadt genoeg, van wat zijde in ons vaderland de verbetering in bouwkunst en aanverwante kunsten gekomen was. Immers wat was het geval? Die ontstelde en zenuwachtige waarschuwers hadden een tijd lang wat er in den oud-vaderlandschen trant en van beteren smaak tot stand kwam, alleen nog maar bij kerken, gestichten en kerkgerei zien aanwenden; en ze waren onwetend genoeg opgevoed om er nooit van gehoord te hebben, dat ons volk, lang vóór den Spaanschen tijd, een heerlijk tijdvak beleefd had, in hetwelk kunst en nijverheid niet minder in burgerlijke dan in kerkelijke werken, (maar toch met behoorlijk onderscheid) allerroemrijkst gebloeid hadden.

Onze katholieke kunstenaars gingen intusschen bedaard hun gang; zij studeerden en werkten, en zagen inmiddels met voldoening de betere denkbeelden hunnen loop volgen, ook in niet-katholieke kringen. Oude kerken en monumenten werden naar den eisch hersteld, nieuwe kerken rezen omhoog, kerkmeubelen en kerkgerei ontvingen vorm en sieraad, zooals goede smaak en, meer nog liturgisch voorschrift, het noodig of wenschelijk maakten.

Deze herleving nu van onze kerkelijke kunst riep van zelf de kerkelijke museums in het leven. Vooreerst toch behoefden de kunstenaars voorbeelden en modellen, en het belangstellend publiek verlangde onderricht in stijl, in geschiedenis der kunst en in archeologie. Daarbij kwam ten tweede, dat, bij vernieuwingen van kerken en kerkgewaad, menig voorwerp hetwelk tot heden dienst had gedaan, wel is waar buiten gebruik was geraakt, maar toch nog te veel kunstwaarde had om verwaarloosd of vernietigd te worden, ja soms ook wel bewaard verdiende te worden om getuigenis te blijven geven van vroegere, hoezeer ook minder volmaakte toestanden. Eindelijk ten derde kwam ook de kerkelijke geschiedenis, voor wier beoefening de lust was aangewakkerd, plaats vragen voor al zulke gedenkstukken der historie, die niet in de archieven plegen bewaard te worden. En ziedaar dan heel het drievoudig program van een bisschoppelijk museum, en diensvolgens ook van de Haarlemsche verzameling voor *kerkelijke oudheid*, *kunst* en *geschiedenis*.

Het museum werd in het jaar 1869 door Z. D. H. Monseigneur G. P. Wilmer opgericht, nadat reeds in het voorgaande jaar een begin was gemaakt met de verzameling. Aanvankelijk in een der vertrekken van het St.-Vincentius-gesticht toegankelijk gesteld, werd het in 1875 overgebracht naar een huis op den Kruisweg, en in Juni 1893 naar het tegenwoordige gebouw in de St.-Jansstraat. Inmiddels was het den 10en Februari 1875 toevertrouwd aan de zorgen van een bisschoppelijke commissie van vijf leden.

Het tegenwoordige gebouw, waarvan de afbeelding hierbij is gevoegd 1) heeft zelf reeds een bijzondere historische waarde, wijl het, naar de oude overlevering onder de ingezetenen van Haarlem bewaard, in den katholieken tijd bewoond werd door den laatsten bisschop van Haarlem, Godfried van Mierlo († 1587) zelven. Het pand is in de voorgaande eeuw, gelijk de afbeelding duidelijk maakt, uitwendig, en ook inwendig, verbouwd geworden. Toch blij-

1) Aldus Jhr. B. W. F. van Riemsdijk in zijne Histor. Beschrijving v. h. klooster van St. Agatha met het Prinsenhof te Delft 1894. Bl. 57.

1) Zie de plaat bl. 3.

ven nog enkele deelen van den binnenbouw aan den ouden toestand herinneren. Door een merkwaardigen samenloop van omstandigheden was het eerste voorwerp, dat bij de verhuizing der verzameling in 1893, naar de voormalige bisschoppelijke woning kon worden overgebracht, het eigen afbeeldsel van den zoo even genoemden laatsten kerkvoogd, een portret op doek, dat merkwaardig genoeg, juist even vóórdat de plannen tot aankoop van de woning waren opgekomen, uit Frankrijk, namelijk uit Bergen bij Duinkerken, verworven was.

De lezer vindt op de tweede plaat (bl. 5) de afbeelding van dit portret, gelijk het hangt in het voorportaal des museums, als wil het de bezoekers welkom heeten, en ook zelf het eerst beschouwd worden. Onder het portret is als chronogram het opschrift aangebracht:

BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM. BEELDENKAMER.

goDefrIDVs VLtra trIa saeCVLa eXVLans aeDes reCVperaVIt.

d. i. Godfried heeft na een ballingschap van meer dan drie eeuwen zijne woning weder betrokken.

De bezoekers van het Museum kunnen zich eenen cataloog aanschaffen, die als *Gids in het Museum* naar tijdsorde is ingericht, gelijk heel de verzameling zelve. Zoo kan men dan, al naar verkiezing van den jongsten of van den oudsten tijd uitgaande, de voorwerpen in hun onderling verband van tijd en stijl aantreffen en beschouwen. De eerste druk van den „Gids" verscheen in 1878, de tweede in 1881; de derde in 1888.

Eene uitvoerige beschrijving van de voorwerpen, althans van de voornaamste, te geven ligt niet in mijn plan. Liever wil ik met eenige voorbeelden aantoonen, hoe het bisschoppelijk

museum aan zijne drievoudige bestemming, zoo even aangegeven, tracht te beantwoorden.

De kunstenaar dan behoeft modellen; het belangstellend publiek verlangt onderricht. Als modellen komen in aanmerking vele *beelden* en *beeldengroepen*, in alle verscheidenheid van trant en stijl, en van kunstvaardigheid, — *schilderstukken*, waaronder verscheidene middeleeuwsche, — *geschreven boeken* vooral liturgische, smaakvol met miniaturen, letter- en randversieringen opgeluisterd, — edel en ander *metaalwerk* gesmeed, gedreven of gegoten, — *borduur- of stikwerk* en *zijden stoffen* van liturgische gewaden, — *boekbanden* van allerlei trant en manier. Een zeker aantal der beeldwerken is in gips afgegoten van de oorspronkelijke stukken. Ongemeen is de kostbare verzameling 1) van platen in kleurendruk der Engelsche *Arundel-Society*, die de nauwkeurigste afbeeldingen uitgeeft van de beroemdste schilderwerken van meesters der middeleeuwen en der renaissance, meest van Italië. De verzameling bevat op dit oogenblik reeds 185 platen, en mag terecht eenig genoemd worden. Zij is toch, voor zooveel mij bekend, in geene der openbare verzamelingen hier te lande aanwezig. Het bisschoppelijk museum maakt met een onzer eerste katholieke bouwmeesters de twee eenige inteekenaars uit, gelijk de jongst verschenen „List of members" uitwijst.

Wat schilderstukken aangaat, zij hier vermeld, dat sommige kenmerken dragen van den trant der meesters: Hugo van der Goes (omstr. 1480), *a*). (Zie plaat bl. 11.) Cornelis Engelbrechtsen (1463-1533) of Lucas van Leiden (1494-1533), *b*). Maarten van Heemskerck (1498-1574), *c*). Joachim Patinier (omstr. 1500 24) of Simon Bening (omstr. 1550), *d*). Jan Gossaert († 1532), *e*). Machtelt toe Boecop (omstr. 1545-75) *f*). Antonie van Blockland (1532-83), *g*). Ernst Maeler (omstr. 1550), *h*). Hendrik Terbruggen (1588-1629) *i*). Joachim Beuckelaer (1530-1610), *j*). Carel van Mander (1548-1606) *k*). School van Rubens en Van Dijck *l*). Paulus Moreelse (1571-1638), *m*, en Dirk van Delen (geb. omstr. 1635), *n*). — Andere zijn oorspronkelijk en echt van Pieter Saenredam (A° 1635) 1), Maria de Grebber (A° 1631) 2), Gerrit de Wett (omstr. 1600-50) 3), Frans Hals (A° 1650) 4), Pieter de Grebber (omstr. 1650) 5), Gerrit Claesz. Bleker (A° 1625) 1), Thomas de Keyzer (1597-1679) 2), Gerbrand van den Eeckhout (1631-74) 3), Rombout van Troyen († 1650) 4), Caesar van Everdingen (1606-79) 5), Jacob de Wit (1695-1754) 6). Jan de Bray († 1697) 7), Adriaan de Lelie (1755-1820) 8), J. P. van Horstok (A° 1795) 9) en Antonie van IJsendyck (A° 1840) 10).

Het spreekt echter van zelf, dat het bisschoppelijk museum er niet op aangelegd is, om door het aanwerven van kapitale stukken der groote schilderscholen naar volledigheid te streven. Uit den aard der zaak nochtans blijven, om de studiën waaraan onze kerkelijke kunst het meest behoefte heeft, de stukken van de meesters der middeleeuwen voor zich eene voorkeur vragen.

Maar ook ons katholiek publiek verlangt onderricht; het wil leeren kennen, wat de verschillende stijlen eigenaardigs hebben, wat daarin voortreffelijk of ook minder volmaakt is; het heeft behoefte aan zuivering van smaak en aan vorming van oordeel over kunstwerken. Zoo kan het bijv. aan de *beelden* beschouwen, wat verschil van behandeling er op te merken valt tusschen beeldwerk van vroegere en dat van latere eeuwen. De bezoekers kunnen leeren, dat de middeleeuwsche beelden meestal, als onderdeelen van de architectuur, ook den invloed daarvan op houding, beweging en gewaadplooiing ondergaan hebben, en dat ook menigmaal, wegens afstand of hooge standplaats, sommige deelen van het beeld in grootte overdreven werden. Zoo leert men, niet alles wat minder behagelijk voorkomt aanstonds aan onbekwaamheid van den beeldhouwer te wijten; dikwijls toch waarschuwen de kunstvaardigheid en de vaste hand, waarmee blijkbaar de beitel gehanteerd is, dat men hier niet met een stumperig werkman te doen heeft 11). — Aan *schilderijen* kan de bezoeker de bevinding maken, dat menig maal bij oude stukken de minder volmaakte vorm vergoeding vindt in den argeloozen eenvoud, in de natuurlijkheid en innigheid die uit de voorstelling spreken, terwijl latere meesterwerken ons somwijlen den indruk geven alsof de handelende personen het er op aanleggen om onzen bijval te verdienen. Er wordt een verschil voelbaar zooals er een bestaat tusschen de argelooze en natuurlijke lieftalligheid van het kind, en de zich meer bewuste bevalligheid van den volwassen leeftijd.

Zeer leerzaam is ook de verzameling *versierde*

---

1) Gids, No. 59 en No. 533.

Gids, *a*). 93a, - *b*). 93b, - *c*). - 379, - *d*). 182, - *e*). 172, *f*). 239, - *g*). 241, - *h*). 242aa, - *i*). 267, - *j*). 326aa, - *k*). 383, - *l*). 535a, - *m*). 271a, - *n*). 273a.

Gids, 1). 281, - 2). 280, - 3). 368, - 4). 369a, - 5). 500,

1). Gids, 490, - 2). 530, - 3). 531, - 4). 532, - 5). 537, - 6) nog niet in den Gids vermeld. 7). 539, - 8). 584, - 9). 581 en 583, - 10) nog niet in den Gids vermeld.

11) De plaat op bl. 7 vertoont de beelden van gothieken stijl uit de Beeldenkamer.

handschriften 1), welke door de toevoeging van enkele kostbare plaatwerken, gelegenheid geeft om alle stijlen en manieren, van de Angelsaksische af tot aan die der renaissance, te beschouwen en te bestudeeren, en de keurigste tafereeltjes der miniatuurschildering te bewonderen. Dan leert men zien, met wat fijn gevoel en smaak de versiering der letters placht te geschieden, eene versiering die zoo natuurlijk uit de letters zelve voortgroeit, zich volkomen daarnaar voegt, en daarmee in het innigste verband blijft. Daar ziet men, hoe de kunst speelt met eene losheid en eenen rijkdom van vinding, dat het, om met Pater Weisz te spreken, een lust is het te bestudeeren. Men aanschouwt bijna in elk boek eene eigene manier; maar men ziet die tevens gelijkmatig volgehouden heel het handschrift door. Men be-

BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM. PARAMENTENKAMER.

merkt en bewondert, met wat vaste hand die middeleeuwsche schriftversierders werkten in lijnen en in letters. Laat mij dit hier zoo met opzet mogen schrijven, omdat er onlangs, bij de aankondiging van zeker graveerwerk in allen ernst gezegd werd, dat „de plaat geteekend" was „met die gewilde onvastheid van lijn en letter welke, in navolging der middeleeuwsche prentversiering, thans époque maakt in de kunst." Waarlijk, een verrassend bericht! Zeker, daar is in dat middeleeuwsche werk niets van die doode en doodende eenvormigheid en regelmaat, die onze eeuw van passer en liniaal aan haar zet- en drukwerk pleegt te geven; daar blijven leven en speling en vrijheid, die een poëtisch waas verbreiden over dat werk van de vrije hand. Maar „gewilde onvastheid"? Hm, hm. Schoone uitvlucht zou men

1) Gids, No. 108–44.

zeggen van onze tegenwoordige kunst, die zich liefst wat minder moeite schijnt te willen geven voor het bijwerk, en die, uit heilige vreeze voor geliktheid en gemanierdheid, „gewild onvast" werkt. Maar moet er dan, om deze gebreken te mijden, noodzakelijk in een ander uiterste vervallen worden? Mij dunkt, dat onze groote graveurs van de zeventiende eeuw wel anders leeren. Of zou soms, zoo is mij al de oneerbiedige gedachte ingevallen, die „gewilde onvastheid" in verband staan met eene andere époque-makerij in de hedendaagsche schilderkunst, bij welke alle lijnen der teekening schuilgaan in nevelen? 1)

Als proeven van *schrift uit verschillende eeuwen* geeft eene kleine verzameling 2) een leerzaam overzicht. Hetzelfde doen verschillende bladen en strooken van *notenschrift* uit de voorgaande eeuwen, hetwelk naar tijdsorde gerangschikt is, van 600—1600. 3)

Om van metaalwerk te spreken, vermeld ik eene zeer belangrijke collectie van *zilverwerk*, dat in de voorgaande eeuw opgegraven is in de St.-Jacobskerk te 's-Gravenhage, en hetwelk, vervaardigd omstr. 1500—50, kostbare modellen verschaft voor kronen, medaillons, rozenkransen, ampullen enz. De vier miskannetjes bijzonderlijk zijn al meermalen besproken geworden. 4)

Ook kan aan een merkelijk getal *rozenkransen* 5) bestudeerd worden, met wat sierlijkheid en smaak men in voorgaande eeuwen deze voorwerpen van devotie wist te behandelen; desgelijks onder de afdeeling boekbanden 6), hoe rijk men met zilver de gebedenboeken wist op te luisteren, die ook soms met zilveren kettingen aan den arm gedragen werden.

Veel onderricht is er te bekomen uit de verzameling van *geborduurde kerkgewaden*. Van de hoogste kunststukken af des Bourgondischen tijdvaks van de 15de eeuw (zie plaat op bl. 9) tot aan de laatste proeven of pogingen dezer eeuw, zijn er voorwerpen te beschouwen. Daaronder is belangrijk voor de geschiedenis der kunst een kasuifel 7), dat na de Hervorming vervaardigd is, en waarschijnlijk ook te

1) Ik denk hier ook al aan zekere „gewilde slordigheid", welke thans zeer „chique" schijnt te staan, en die ons briefjes en briefomslagen bezorgt, waarvan de randen machinaal uitgerafeld zijn tot „oud Hollandsch geschept papier."

2) Gids, No. 265 a—n.

3) Gids, No. 243—54.

4) Het Gildeboek I bl. 81. — Symmetrie of Bevallige proportiën door Dr. H. C. A. L. Fock, Utrecht 1875, bl. 36.

5) Gids, No. 328 - 30 c en 554.

6) Gids, No. 299—300 b.

7) Gids, No. 310.

Haarlem, wijl de voorstellingen gemaakt zijn naar de bekende prenten, door Hendrik Goltzius in 1593—94 gegraveerd. Toch vertoont het nog eene volmaaktheid van uitvoering, welke die der middeleeuwen niet onwaardig is. Weldra toch gingen van dit kunstvak de vroegere luister en volmaaktheid te loor. Men ziet dat aan de opvolgende stukken van de 17de eeuw 1). Gewis zijn er ook van deze te Haarlem vervaardigd, wijl men in de voorstellingen duidelijk de manier herkent der Haarlemsche schilders De Grebber en De Bray. Maar het stikwerk wordt al grover; weldra borduurt men alleen de lijnen der teekening, en komt het penseel kleuren en schaduwen aanvullen 2). Later weer bepaalt men zich louter tot bloemwerk, eerst plat en buigzaam 3), later in bas-relief, toch altijd nog met zijde en gouddraad 4), totdat eindelijk stukjes gekleurde zijde worden opgelegd, en er gansche druiventrossen, granaatappels en perziken op het kasuifel te grijpen liggen 5). Nog weer later wordt er geborduurd met de kleine gekleurde kraaltjes 6), welke, aan de ouderen onder ons, nog van moeders of grootmoeders zilveren „knipjes" of geldbeursjes bekend zijn.

Welk verloop smaak en mode hebben gehad in de stoffen zelve der kerkelijke gewaden, leert de verzameling van *fluweelen en zijden weefsels* 7) die, naar tijdsorde gerangschikt, te beschouwen zijn.

De *kantenverzameling* leert, dat er tweederlei maaksel te onderscheiden is: borduursel namelijk en weefsel. De eerste soort werd met de naald geborduurd: in de eerste tijden op linnen, met gedeeltelijk uitgetrokken draden („lacis brodé"), later op een van te voren geknoopt netwerk („filet brodé") terwijl in den bloeitijd de „fond" of „reseau" tegelijkertijd vervaardigd werd. De naald alzoo borduurde, en vandaar de namen: *Dentelles à l'aiguille*, *Point d'aiguille*, *Needlepoint*. *Needlework*; in het Nederlandsch zou men kunnen zeggen: *Naaldwerk*. — Voor de andere soort werd een kussen aangewend, waarop het patroon bevestigd werd, terwijl er op de kruispunten van het patroon spelden werden gestoken. Het noodige getal draden, om klosjes („fuseaux") gewonden, werd nu om en tusschen de spelden dooreengeweven. Vandaar de namen: *Dentelles*

1) Gids, No. 311—315.

2) Gids, No. 314, 315, 564.

3) Gids, No. 565, 565b.

4) Ibid. No. 566.

5) Gids, N. 567.

6) Gids, N. 564.

7) Gids, N. 355, van 1 - 60.

aux fuseaux. Pillow-lace, Speldenwerk 1). Van de beide soorten zijn er overvloedig stalen voorhanden in allen trant 2). Vandaar dat er ook voor het vrouwelijk handwerk in het algemeen veel uit deze verzameling te leeren valt. Hierachter zal een plaat een gezicht geven op het tentoongestelde kantwerk.

Als *Studieboeken* over oudheid en kunst vindt de bezoeker verscheidene degelijke werken, die door wijlen den kunstlievenden pastoor van Fijenoord, L. P. A. Gompertz, geschonken zijn. Noemen wij hier slechts: Le moyen-âge et la renaissance van Paul de la Croix. Paris 1848-51 — Les arts somptuaires. Hist. du costume et de l'ameublement door Hangard-Mangé. — Histoire des arts industriels au moyen-âge et à l'époque de la renaissance par Jules Labarte, Paris 1864-66. — Welby Pugin's Glossary of ecclesiastical ornament and costume. London 1868. — Bock's Geschichte der liturgischen Gewänder 1859; en Rheinlands Baudenkmale des Mittelalters van denzelfde. — Les Evangile

BEGRAFENIS DES HEEREN, vermoedelijk door of naar HUGO VAN DER GOES (omstr. 1480.)

des dimanches et fêtes van Delaunay, met een groot aantal chromolithographieën naar middeleeuwsche miniaturen. Niet minder kostbaar is L'Imitation de J. Chr. van Gruel et Engelmann, met miniaturen versierd naar de beroemdste schilderingen van de 13e, 14e, 15e en 16e eeuwen.

Nog eene verzameling eindelijk is bepaaldelijk voor onze vaderlandsch-kerkelijke bouwkunst van bijzonder belang. Zij is getiteld: *Onze Bouwmeesters*, en bevat tal van afbeeldingen onzer vaderlandsche katholieke kerken, scholen en gestichten. De oudste zijn ontleend aan plaatsbeschrijvende werken, zooals er in de voorgaande eeuw vele verschenen zijn; doch verder zijn het vooral de in onzen tijd gebouwde kerken en gestichten, waarvan de afbeeldingen, doorgaans met de bouwkundige

---

1) Speldenwerken was hier in de 17de eeuw de algemeene naam voor kantwerken.

2) Gids, bl. 87 N. 405 -485 b.

plannen er bij, ter bezichtiging liggen. Velen onzer kerkelijke bouwmeesters hebben de beleefdheid, de teekeningen en plannen hunner werken aan het museum te schenken. Wie alzoo met bouwlustige plannen omgaat kan, alvorens kerken of gestichten in loco te gaan zien, eerst in het museum verschillende plannen op zijn gemak vergelijken en bestudeeren.

Zooveel moge genoeg zijn om aan te toonen dat het bisschoppelijk museum voorbeeld en leering biedt naar den eisch. Maar een tweede doel der oprichting is bewaring van hetgeen anders tot schade voor kunst of geschiedenis verloren mocht gaan. En zoo heeft dan al menig voorwerp bewaring gevonden, hetwelk slechts goed was om in bergkamers of op zolders jaarlijks bij den schoonmaak voor den dag te worden gehaald, om dan weer op de oude plaats hersteld te worden, totdat het eindelijk, geheel en al vervallen, slechts kon worden opgeruimd. Nu is er menig stuk beeldwerk voor den brandstapel behoed, menig kerkelijk parament, voorhangsel, zijden stof, weef- of borduur- of handwerk voor de mot bewaard. En menigmaal werd eene vondst gedaan, die merkwaardig was. Een pastoorsportret op doek, van de hand van Frans Hals, 1) werd eenmaal door mij aangetroffen, jammerlijk uit de lijst geraakt, gekreukt en gebarsten. Om het werk van den beroemden meester, voor zoo ver nog aanwezig, onaangeroerd te laten, is het doek weder opgespannen en zoo veel noodig gereinigd geworden, maar is er van eene eigenlijke restauratie afgezien. Ook geraakten er verscheidene overblijfselen van kerkelijke zaken uit de middeleeuwen in handen van gewone burgerlui, en werden dan van geslacht op geslacht overgedragen, om vaak tot speelgoed voor de kleinen vernederd te worden, gelijk eenmaal een keurig, perkamenten getijdenboekje, dat thans een waardige plaats gevonden heeft in de verzameling. Zoo is ook meer dan een gegraveerd portret onzer oude geestelijkheid aan het museum gekomen uit gezinnen alwaar het vroeger den wand sierde van het huisvertrek, maar bij volgende geslachten, zooals het gaat, als ouderwetsch verschoven geraakte: een welkome bijdrage voor de portrettenverzameling.

Eens kwam te Haarlem in een burgerhuis, dat op het terrein van het voormalige Carmelieterklooster staat, bij vertimmering eene balkversiering (balksleutel) te voorschijn, die den Evangelist S. Matthaeus voorstelt. 2) Daardoor werd men opmerkzaam, dat er ook nog een

1) G i d s, N. 369a.
2) G i d s, N. 78.

groot stuk zandsteen (gedeelte van een gothiek raamharnas of kozijn) aanwezig was, vroeger opgegraven. 1) En toen kwam de buurman ook nog met middeleeuwsch aardewerk aandragen, dat eenmaal op zijnen grond gevonden was. 2) Een ander voorbeeld. Het was nog maar alleen uit de archieven bekend, dat de pastoor van het Haarlemsche Beggijnhof in 1695 een zeker huis „Rolenburch" genaamd, in de St.-Janstraat tot pastorie verkregen had. Die naam was echter reeds geheel en al vergeten, toen uit een hoek van den tuin der voormalige pastorie een steen 3) te voorschijn kwam, waarop een roodgeverfde burcht stond gebeeldhouwd: de gevelsteen van het oude pastoorshuis.

Vooral in *kerkelijke kleeding* hebben de kleederkasten onzer sacristijen en bergkamers veel geleverd, wat, hoezeer ook vaal en versleten en voor den dienst niet langer geschikt, toch nog in voldoenden staat was om model te zijn voor nieuw maaksel en een denkbeeld te geven van den vroegeren luister der kerkelijke paramenten. Een zestal kasuifels 5) der 15de, een kasuifel 4) en een geheel stel 6) der 16de, een zestal 7) der 17de, en een tweetal 8) der 18de eeuwen kunnen daartoe dienen; voorts nog vier koorkappen van de 15e, 16e, 17e, en 18e eeuwen, 9) en een achttal altaarvoorzetsels. 10) Aan weefsels 11) bezit de verzameling tachtig stuks monsters of patronen. De *kanten-verzameling* is 442 stuks groot en werd met de galons en franjes mede, voor handelswaarde op f 3000 geschat. — Het is den lezers bekend, dat de Haarlemsche pastoor Boudewijn Cats van 1662-63 als Vicaris-apostoliek de missie bestuurd heeft. Zijne kleedingstukken 12), een dubbel stel van toga, manteletta en mozetta zijn bewaard gebleven, en konden dus, gelijk een viertal stoeltjes 13), door zijn wapen onderscheiden, wel geen betere bewaring vinden dan in het bisschoppelijk museum. — Wie er van de lezers reeds „Abraham gezien" hebben, zagen in hunne jonge jaren als kerkelijke biret nog „de hooge preekmuts" gebruiken; maar zij is voor het tegenwoordige geslacht

1) G i d s, N. 80a.
2) G i d s, N. 168a.
3) G i d s, N. 188.
4) G i d s, N. 83, 85, 88, 88a, 88b, 89.
5) G i d s, N. 260.
6) G i d s, N. 310.
7) G i d s, N. 312-15, 505, 509 en 515.
8) G i d s, N. 565, 567.
9) G i d s, N. 91, 310, 311, 564. De prachtige koorkap No. 91 gemerkt is te beschouwen op de plaat op bl. 9.
10) G i d s, N. 279, 302, 499, 517, 538, 543, 572, 586.
11) G i d s, N. 355.
12) G i d s, N. 366.
13) G i d s, N. 486 en 504.

reeds eene „antiquiteit" en verdient daarom in een exemplaar bewaard te blijven. — Dat in onze huiskerken ook het altaargeraad een huiselijk en gemeenzaam aanzien verkreeg was natuurlijk; maar een aardig voorbeeld daarvan zijn de drie kandelaren 1) van Delftsch aardewerk, die hun broos bestaan tot heden toe gerekt hebben. Over het algemeen worden er op oud porcelein, wijl katholieke zaken zich in de 17e en 18e eeuwen te veel moesten schuilhouden, weinig Roomsche voorstellingen aangetroffen; maar dit heeft niet belet, dat er uit een zevental tafelborden, die de katholieke Sacramenten te zien gaven, nog twee blijven getuigen: „Het Furmsel 2," en „Het Huwelijk 7". — Dat er bij onze handelsbetrekkingen met Japan in de 17e eeuw, ook wel katholieke religieuze voorwerpen derwaarts zijn uitgevoerd, werd

BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM. ZAAL MET VOORWERPEN VAN DE 17e EN 18e EEUW.

eenmaal als zeer waarschijnlijk aan het licht gebracht door een zeker, slechts weinig kostbaar, voorwerp van het Museum. Toen namelijk in het jaar 1876 Mgr. Petitjean, vicaris-apostoliek van Japan, te Haarlem was, vertoonde hij photographieën, die genomen waren naar twee koperen gegoten plaatjes: Ecce Homo en O. L. Vrouw voorstellend. Deze plaatjes waren door Z. D. H. nog bij de heidenen aangetroffen, als overblijfselen van den bloei van het katholiek geloof omstreeks 1600. Maar zie, van het Ecce-Homo-plaatje was er een oorspronkelijk exemplaar in het museum aanwezig, tot niet geringe verwondering van den bisschop, die echter al aanstonds bedacht was op de reeds aangeduide verklaring. Het plaatje was van Leiden, uit een burgergezin, aan het

1) Gids, N. 545.

museum gekomen. Mogelijk bestaan er nog meer van in ons land.

Wat eindelijk bewaring aangaat van buiten gebruik gestelde, en toch kunstvolle kerkelijke zaken, is het bisschoppelijk museum op bijzondere wijze de plaats voor de *oude altaarstukken*. Daar zijn er zeer karakteristieke uit de verschillende laatste eeuwen, zooals: een Begrafenis des Heeren (van omstr. 1480) 1), De Driekoningen (omstr. 1525) 2), Triptiek (omstr. 1550) 3), Calvarieberg (omstr. 1550) 4), Triptiek (omstr. 1575) 5), Kruisafneming (omstr. 1575) 6), Bespotting van Christus (omstr. 1630) 7), Pinksterdag (omstr. 1630), Mater Dolorosa (omstr. 1650), Verrijzenis v. Chr. (A° 1750) en O. L. V. Boodschap (omstr. 1750), 8) Geboorte van Christus (A° 1840).

Zoo brengt dan het museum ter beschouwing wat anders mocht verborgen blijven of te loor gaan tot wezenlijke schade van oudheid en kunst.

Daar zijn echter ook voor de *kerkelijke geschiedenis* nog vele gedenkstukken, die niet in archieven plegen bewaard te worden en toch aan den geschiedschrijver hoog te waardeeren diensten kunnen bewijzen. Een ieder denkt hier vanzelf aan de *portretten van kerkelijke personen*, minder nog aan die welke geschilderd of geboetseerd dan aan die welke in plaat gebracht zijn. Deze laatste toch bevatten doorgaans bijzonderheden van geboorte, ambt en overlijden. Daarbij lieten onze voorouders het vaak niet ontbreken aan een passend lofdicht of onderschrift; en de omstandigheid, dat in de laatst voorgaande eeuwen, vooral in de 17de, ons vaderland rijk gezegend was met kunstenaars van de graveernaald, maakt, dat eene verzameling portretten ook overvloed pleegt te schenken van kunstgenot. Jammer genoeg, dat, terwijl vroeger verscheidene meesters in hunne kunst een bestaan vonden, onze tegenwoordige naar Engeland gaan verhuizen. De portrettenverzameling naar tijdsorde gerangschikt en beschreven, van 1500 af tot onzen tijd, beslaat in den „Gids" 22 bladzijden en werd sedert 1888 nog belangrijk vermeerd. Een andere verzameling, van *gedachtenisplaatjes* of *bidprentjes*, reeds ettelijke honderden groot, mag om hare historische waarde van eenige beteekenis worden geacht. Immers men vindt er bijzonderheden in, die zoowel den tijd vermelden van werkzaamheid als die den persoon kenmerken in zijne hoedanigheden. En daar onze voorouders echt deftig wisten te doen, lieten zij menigmaal ter gedachtenis aan hunne dierbare dooden, vooral geestelijken, *gedachtenis-* of *begrafenispenningen* slaan of graveeren, meest van zilver, soms van goud en ook wel eenvoudig van koper. Van deze laatste soort bezit het museum er een 1) ter nagedachtenis van zekere „Liesbet Jans, geb. 9 Dec. 1615, obijt de 16 Febr. 1674." Van zilver liggen er tien 2) te beschouwen. Onder meer gedenkpenningen mag hier nog een zeer eigenaardige zilveren penning 3) vermeld worden, welke. naar mij dunkt, alleen van meer beteekenis is dan een geheele pronktafel van „souvenirs", waarmede men tegenwoordig onze kleine bruigoms en bruidjes vereert en.... verstrooit. Ziehier: „Ter gedagtenis mijner Eerste H. Communie. Den 15 Aug. 1824. C. Kruijthooft." Keerzijde: „Opgedragen aan mijnen geachte pastoor Den WelEerw. Heer C. Wolters te Zaandam, 't Kalf." — Ook van nog eene andere deftigheid onzer voorouders geeft het museum getuigenis. Gelijk men tegenwoordig bij het behalen van een doctoralen graad zijne theses laat drukken als een boekje, en dit met eene deftige opdracht voorin, toewijdt aan ouders of beschermers: zoo liet men in de 17e eeuw die *theses* drukken *op satijn* en uit de vrije hand versieren met schilderwerk. Het museum bezit een drietal van zulke theses. Een exemplaar bevat de philosophische theses door Gerardus Braessemius 4), van Hoorn, den 2 Sept. 1637 te Leuven verdedigd, en opgedragen aan Judocus Cats, den Haarlemschen deken des ka-

1) G i d s, No. 93a. Zie plaat bl. 11. Het stuk komt in verschillende oude kopieën voor. Het „Zeitschrift für Christl. Kunst" 1892 bl. 136 zegt dat de beste en oudste daarvan in het Museum van Napels te vinden is, en schrijft het origineel aan Hugo van der Goes toe.

2) No. 936. 3) No. 931. 4) No. 234. 5) No. 208. 6) No. 266. 7) No. 267.

8) Deze twee altaarstukken, van de hand des Amsterdamschen schilders Jacob de Wit († 1754), zijn afkomstig uit de parochiekerk van S. Willibrord binnen d. v. te Amsterdam. Hierachter vindt de afbeelding van de „Boodschap" eene plaats. Van het laatste hier genoemde altaarstuk: Geboorte van Christus door Antonie van Ysendijck, hetwelk bij het afbreken der parochiekerk van S. Jozef te Delft aan het museum gekomen is, werd ook beproefd eene afbeelding te geven. Deze wilde echter niet gelukken, wijl de plaats voor eene photographische opneming te ongeschikt was en het kapitale stuk niet verplaatst kon worden. — Hier moge tevens tot naricht van den lezer vermeld worden, dat de keuze van voorwerpen, die deze beschrijving opluisteren, uit den aard der zaak, wegens hunne plaatsing binnenshuis, zeer beperkt was. Toch zal de lezer, vertrouw ik, gaarne instemmen met de dankbetuiging, die ten volle verdiend is door den vervaardiger der photographieën, den Weleerw. Heer Th. Jansen, kapelaan te Overveen, en niet minder door de Redactie, die ze met vrijgevigheid in plaat liet brengen.

1) G i d s, No. 340.

2) G i d s, No. 348a, 556e, 559, 560, 561, 562, 562a, b en c.

3) G i d s, No. 556e.

4) Braessemius stierf als Haarlemsch kanunnik en pastoor van Alkmaar in 1652.

pittels. Een ander bevat die welke door de twee gebroeders Cornelius en Joannes Akerboom te Douay verdedigd werden en opgedragen aan Balduinus Cats „electo Vicario Apostolico" alzoo in 1652 1). Het derde die van den Haarlemmer Petrus Braems. Ze wer-

BISSCHOPPELIJK MUSEUM TE HAARLEM. O. L. V. BOODSCHAP, DOEK DOOR J. DE WIT († 1754).

den te Leuven gehouden den 28 Juli 1670, en zijn toegewijd aan den Haarlemschen pastoor Cornelius Cats.

In de afdeeling *Historieprenten* zijn vele platen

1) Gids, No. 161b.

verzameld van kerkelijk plaatsbeschrijvenden aard: gezichten op en in kerkgebouwen, kloosters enz. Ook een gedeelte der *atlassen van Blaeu* en van zijn *Theatrum urbium*, de bekende smaakvol gegraveerde kaarten, is aanwezig en kan voor de oude kerkelijke toestanden onzer steden, zooals voor de oude ligging der middeleeuwsche kloosters, van nut wezen.

Niet zelden worden in *parochiale bibliotheken* oude, zeldzame boeken aangetroffen, die daar onder den nagelaten boekenschat van pastoors, soms reeds uit de 17de eeuw, onopgemerkt gebleven zijn en toch van niet weinig waarde blijken te wezen voor kunst, liturgie, kerkelijke geschiedenis of andere wetenschappen. En vaak ook gebeurt het, dat in burgergezinnen boeken van het eene geslacht op het andere, als familiestukken, overgaan, totdat de tegenwoordige bezitter opmerkzaam geworden, de hoogst lofwaardige vriendelijkheid heeft, ze aan te bieden als eene „oudheid", met de schuchtere vraag, „of dat soms ook nog iets is". Dikwijls blijkt het dan inderdaad iets te zijn wat een plaats in het museum waardig is. Op deze wijze is er ook nog aan de verzameling, als *Bibliotheek van het Museum*, eene afdeeling toegevoegd van al zulke boeken, die onder de genoemde opzichten van waarde zijn, en ook meestal geen bijzondere tentoonstelling eischen. Zoo zijn de twee oudste boeken, welke het museum in handschrift bezit, geheel onverwacht in parochiale bibliotheken ontdekt. Het eene, een *Missaal*, tusschen 1200 en 1300 geschreven 1), bevat den altaar- en koorzang in neumen (noten zonder lijnen) die den Trierschen kapelmeester Hermesdorff van zeer veel nut zijn geweest bij de samenstelling van zijn *Graduale ad normam cantus S. Gregorii* (1876-82). Het andere is een *Evangelieboek*, geschreven tusschen 800 en 900. 2) Het had in de middeleeuwen behoord aan de Utrechtsche S.-Mariakerk, blijkens een ander handschrift, waarmede het was saamgebonden, namelijk een *Liber juramentorum ecclesiae beatae mariae Traj.* Dit bevatte alzoo de formulen der eeden, welke werden afgelegd, en wel door de kerkelijke personen van Lopik („nostrae jurisdictionis in Lopik"). Blijkbaar dus diende het Evangelieboek bij het afleggen van die eeden. In andere middeleeuwsche missalen of gradualen vond de bekende Engelsche archeoloog James Weale, toen hij, voor de teksten van oude Sequentiën en voor de uitgaven van oude missalen, de verzameling is wezen

1) G i d s, No. 58d.
2) G i d s, No. 9.

doorvorschen, bijzonderheden die hij of nergens of slechts zelden had aangetroffen. Zoo heeft ook de Fransche benedictijn, Dom Cagin, toen hij in 1891 voor de uitgave zijner *Paléographie musicale* Europa bereisde, uit de zangboeken van het museum een vijftal gradualen doen photographeeren, om ze als facsimile's in zijn werk op te nemen. Op een anderen tijd waren eene bijeengebondene verzameling van *pamfletten* uit den tijd van den Munsterschen vrede en 33 stuks groot 1), en eene tweede van gedrukte stukken uit den tijd der Jansenistische woelingen (1702-5) en 22 stuks bevattende, 2) welkome vondsten, in eene parochiale bibliotheek gedaan. Werkjes, eindelijk, door onze geestelijken in de laatst voorgaande 16de, 17de en 18de eeuwen geschreven, zijn meestal zeldzaam geworden, maar zullen het waarschijnlijkst juist in de oude bibliotheken der pastorieën te vinden zijn, gelijk er dan ook reeds verscheidene gevonden werden 3), soms met wetenswaardige aanteekeningen op de schutbladen 4). Ook werden er, om van de ascetische lectuur te zwijgen, goede vondsten gedaan, van *geestelijke liederenboekjes* der voorgaande eeuwen 5).

Zoo vertrouw ik dan, naar best vermogen, te hebben aangewezen, welke eisch aan een bisschoppelijk museum mag gesteld worden, en in hoever de Haarlemsche verzameling vooralsnog aan dien eisch voldoet. 6)

Eene derde vraag nu blijve den lezer ter overweging gelaten: wat namelijk het bisschoppelijk museum nog verder worden kan door zijne belangstelling en medewerking. Moge het intusschen bovenal duidelijk wezen, dat het bisschoppelijk museum dienstbaar wil zijn aan het volle kerkelijke leven, en niets zoo weinig beoogt als een *mausoleum* te zijn, d. i. een praalgraf voor uitgestorvene kunst. Immers

1) G i d s (Bibl.) N. 135.
2) G i d s (Bibl.) N. 140.
3) G i d s (Bibl. N. 25 25b, 45, 45a, 45b, 46, 47 a en b, 52, 53, 55, 64, 65, 78, 79, 92, 119b, 159, 160, 178, 179, 180, 182.
4) G i d s (Bibl.) N. 57, 180.
5) G i d s (Bibl.) N. 95, 107.
6) Van de twee laatste platen geeft de eerste (bl. 13) een gezicht in de zaal, die de voorwerpen bevat van de 17de en 18de eeuwen. Ter linkerzijde, op de tafel die van voren versierd is met een geborduurd fluweelen altaarvoorzetsel (G i d s No. 279), staan de kandelaars van Delftsch aardewerk, besproken bl. 13. Rechtuit aanschouwt men eene rijk gebeeldhouwde sacristiekast, van het eerste vierde der 17de eeuw (G i d s No. 384); op den achtergrond links een gedeelte der kantenverzameling. De tweede plaat (bl. 15) is genomen naar het schilderstuk van Jacob de Wit: O. L. V. Boodschap, besproken bl. 14.

ook van museums geldt een *Ne quid nimis.* Nog altijd pleegt onze tijd zich in het gewone dagelijksche leven veel te weinig om kunst en goeden smaak te bekreunen, terwijl van den anderen kant soms eene verzamelzucht wordt aangetroffen, die bedenkelijk is. Immers wat ziet men nog al te vaak gebeuren? Wat aan den openbaren weg en in het huiselijk leven nog van kunstzin getuigt, wordt als „oudheid" voor duur geld opgekocht; op veel plaatsen verdwijnen gebouwen, smaakvolle gevels, beeldwerk en schilderwerk. Wat toch deert het, zoo meent men, wanneer er maar nauwkeurige photographieën naar genomen zijn, om in atlassen en museums bewaard te blijven; portretten verhuizen van hunne historische plaatsen naar de kunstkabinetten der grooten; vaderlandsche kleederdrachten worden op poppententoonstellingen hoogelijk geloofd en bewonderd, en in de boeken van „Kostümkunde" heerlijk afgebeeld en beschreven: maar de lieden zelven schamen zich ze langer te dragen; volksliederen, sagen, sproken en kinderrijmen worden verzameld en diepzinnig bestudeerd, maar gezongen en verteld onder het volk worden ze hoe langer hoe minder. Op zulk eene wijze blijven in het dagelijksche, burgerleven vele pogingen, ten goede aangewend, slechts half werk. Maar gelukkig is het bij ons katholieken in het kerkelijke en godsdienstige anders gesteld. Hier blijft de kunst van dagelijksche toepassing. Het volle frissche leven der H. Kerk, met hare ceremoniën en godsdienstige praktijken, geeft van zelf waarborg, dat de oude kunst en de gedenkstukken van het voorgeslacht niet bewaard zullen blijven als merkwaardigheden, om de oudheid alleen, maar met nut en vrucht verzameld, opdat — althans zoolang onze kerken nog niet zijn wat volgens Pater Weisz de middeleeuwsche waren — vooreerst de kunstenaars modellen vinden, opdat vervolgens behouden blijve wat anders mocht verloren gaan, en opdat ten laatste archeologie en geschiedenis vinden kunnen wat tot bron en hulpmiddel strekt. Derhalve: museum om wille van oude kunst en geschiedenis, en niet andersom: oudheidliefhebberij en verzamelzucht om wille van museum.

Zóó zal het bisschoppelijk museum een waarachtig katholiek belang kunnen dienen, en mag het verhopen, medewerking te vinden bij allen, wien het ter harte gaat, dat de Haarlemsche Kerk met eere bekend zij als bevorderaarster van kunst en wetenschap.

